

Knud den hellige i de ældre kildeskrifter og den senere overlevering.

Et genmæle.

Af

Hans Olrik.

I Historisk Tidsskrift 6. række, IV offentliggjorde jeg for 7—8 år siden nogle studier over Ælnods skrift om Knud den hellige. I denne undersøgelse dvælede jeg bl. a. ved den række begivenheder, der endte med Knuds drab i Odense, og søgte at vise, hvorledes Ælnods fremstilling her i det hele og store måtte være den rette, medens de skildringer, som findes i senere skrifter, deriblandt Knyttingsaga, ikke kan forenes med Ælnods ord og må miste den tillid, som historikerne tidligere havde vist dem. Ligeledes søgte jeg gennem vurdering af Ælnods pålidelighed i større almindelighed og gennem samstilling af hans enkelte udtalelser at fremdrage kong Knuds rette grundpræg, friet for helgentraditionernes guldstøv. Samme syn på denne mærkelige konge hævdede jeg i noterne til min oversættelse af „Danske helgeners levned“ (1893—94) og min karakteristik af Knud i „Dansk biografisk leksikon“. Medens jeg kunde glæde mig ved mundtlig tilslutning af flere historikere og i et par populære bøger

har set mine undersøgelser benyttede, har nylig hr. professor dr. Finnur Jónsson villet forsvare en meget gunstigere opfattelse af pågældende afsnit (Knudssagaen) i Knytlingasaga, og ved at give den ret i flere tilfælde ikke blot overfor Sakse, men også overfor de ældre kilder, har han villet genoplive flere af dens efterretninger til historisk virkelighed. (Knytlingasaga, dens kilder og historiske værd. Videnskab. Selskabs skr., 6. række, hist. og filosof. afd. VI. 1). Kort forinden havde hr. dr. jur. Ludv. Holberg, om end mere i forbigående, udtalt sig mod „den ny teori“ om oprøret mod Knud den hellige og derigennem hævdet en opfattelse, der i det mindste til en vis grad ikke falder sammen med mine resultater. („Kirke og len“, s. 170 f.). Det er disse forskeres indlæg, som tilskynder mig til endnu en gang at vende tilbage til Knuds historie, og jeg tror, at det vil være heldigst at tage hvert af de omstridte punkter for sig.

a) Kongevalget efter Sven Estridsöns død.

Knytlingasaga henlægger denne begivenhed til Viborg, Sven Aggesön og Sakse lader den foregå ved Isøre. Prof. Jónsson tvivler om, at de to danske krønikeskrivere har ret (anf. afh., s. 22). Men sagaens ord — „dér skal Danerne altid vælge sig konge“ — viser tydeligt nok, at Islænderne havde dannet sig en teori om, at man fra hele Danmark, også øerne og Skåne, skulde komme sammen i Viborg for at vælge konger, og en sådan lære stemmer ikke med de virkelige forhold: Viborg var sæde for Jydernes landsting (se Ælnod, kap. 23), men ikke Danmarks hovedstad. Og hvad de to danske krønikeskrivere angår, da synes de ganske vist at have udformet sig en uhold-

bar teori om, at kongevalgene forfatningsmæssig burde foregå på rigsmøder ved Isøre. Men fordi denne „Isøre-teori“ — der i og for sig ikke vilde være så utænkelig som sagaens „Viborgteori“ — næppe holder stik, kan man dog ikke slutte, at der slet ikke er holdt kongevalg på Isøre; „teorien“ må netop have virkelige valg til udgangspunkt, og derfor har heller ikke nogen historiker i nyere tid tvivlet om de to Isøre-møder, som Sakse omtaler, og af hvilke det efter Sven Estridsöns død er det første og vigtigste. Saksens malende skildring af valghandlingen, der så afgjort har de stedlige forhold ved Isøre til forudsætning, kan ikke være greben ud af luften, men må bygge på fast overlevering¹⁾, og sagaen har i dette tilfælde — netop på grund af den uhistoriske regel, den vil give — ikke nogen autoritet ved siden af den danske tradition.

Dernæst er der spørgsmålet om, hvem af de to medbejlere, Harald eller Knud, de historiske kilder tilkender retten. I mine Ælnod-studier (s. 272 ff.) havde jeg vist, hvorledes Ælnod til trods for sin opgave, at forherlige *helgenen* Knud, ikke lagde dølgsmål på, at Harald havde retten på sin side, og at Knuds forsøg på allerede den gang at blive konge i sig selv var en sådan forurettelse af Harald, at han efter dette måtte „gå af vejen for sin broders vrede“, d. v. s. i landflygtighed. Den senere danske overlevering og Knytlingasaga, som stiller sig på Knuds side, har derfor ikke længer kunnet bedømme sagen retfærdig.

Om den historiske realitet er vistnok alle enige, og når jeg da her alligevel tager dette punkt op, er det kun

¹⁾ Jfr. Anna Hude, Danehoffet, s. 11 ff.

på foranledning af prof. Finnur Jónssons bemærkninger om sagaens stilling til spørgsmålet om ret eller uret. „Det er ikke rigtigt, når prof. H. Olrik påstår, at sagaens skildring går utvetydig ud på, at Knud havde forret for Harald. Den gör lige det modsatte“. Men når jeg har udtalt mig om sagaens stilling til dette spørgsmål, da er meningen ikke at tillægge sagaen den vildfarelse, at Knud var den ældste. Det er blot prof. J., der lægger denne særlige betydning i mine ord. Selvfølgelig har jeg vidst, at sagaen udtrykkelig gör Harald til den ældste, ligesom også at Sakse gör det, og når jeg ikke des mindre har talt om den forret, disse krøniker tilkender Knud, så er det netop ikke aldersforrang, der menes. Sakse giver Knud forret ved henvisning til hans tidligere bedrifter, men sagaen vil endog søge Knuds fortrin i noget statsretligt (kap. 24): Sven Estridsön sammenkalder i sine sidste dage et stort ting, takker Danerne for deres lydighed og kærlighed og beder om at få lov til at vælge sin efterfølger; dette lovtager folket og stadfæster det med våbentag, og derpå kårer Sven Estridsön Knud. Efter sagaens mening er da Danskerne bundne til at tage Knud til konge; han har på denne ganske vist uregelmæssige måde fået forretten. Sagaens dom i denne sag er altså endnu gunstigere for Knud end Sakses, og mine ord om dens stilling til spørgsmålet om ret og uret i broderstriden turde da være ganske berettigede.

At forøvrigt sagaens fortælling om Knuds ret i kraft af det valg, folket skulde have overladt til hans fader, ikke kan være historisk virkelighed, følger af sig selv; det ældste helgenskrift („Passio“) og Ælnod kunde umulig have undladt at give deres helgens minde et så overordenlig vigtigt forsvar. Prof. Jónssons stilling til dette

realitetsspørgsmål står mig ikke helt klar; som rimeligt er, kalder han Svens ord til Danerne „en fingeret tale“, men på den anden side hævder han, at „sagaens billede af kongen ikke bliver ringere ved den“ (s. 21). Dette er ganske sandt, for så vidt det drejer sig om almindelig fortællekunst; anderledes stiller det sig, hvis talen er om historisk pålidelighed.

b) Knuds optræden efter kongevalget på Isøre.

Prof. Jónsson ytrer (s. 34), at Saksens beretning om, at Knud forlod landet og genoptog sine vikingetog, „vistnok er urigtig“, og at sagaen „utvivlsomt rigtigere“ lader ham modtage *Sjólönd* at styre (hvilket s. 22 godtgøres at være ikke Sjælland, men de sydlige øer). Men hvorfor kalde dette „utvivlsomt rigtigere“, da det dog er aldeles galt? Prof. J. vil ganske vist i dette tilfælde søge støtte hos Knuds biograf: „Ælnod kender heller intet til en udlændighed under Harald“. Men hvad siger Ælnod? At da Harald var valgt til konge, foretrak Knud at gå af vejen for sin broders vrede. Harald har magten over hele Danmark, og så mild han ellers var, trådte harmen mod Knud så stærkt frem, at denne måtte „gå af vejen“. Havde vi end ikke andet her at holde os til end Ælnods ord, måtte vi sige, at Knud efter kongevalget på Isøre gik i landflygtighed. Og at dette netop blev tilfældet, ses så klart som muligt af „Passio“s beretning om, at Knud gik i landflygtighed til Sverige. Denne beretning er nedskrevet få år efter Knuds død, og her er der ikke mulighed for nogen tendens, hvad selve den nøgne kendsgerning angår. Men ved siden af den samtidige kilde kan den mere end hundred år yngre Knuds-saga ikke have nogen vægt i denne sag.

Det er endog fristende at tænke sig Knud blandt dem af Svenssönerne, som begyndte fejde mod deres broder, Harald Hén. At en sådan broderkrig indledes med støtte fra Norge, véd vi af pave Gregor VII's irettesættelse til Olav Kyrre, fordi han huser og hjælper oprörerne. Og på dette punkt har sagaen ubestridelig værd, idet den (kap. 27) stadfæster denne beretning ved at skildre den daværende „store uro i landene“ og som hjemmel anfører et malende vers, der afgjort er samtidigt¹⁾. At Knud deltog i angrebene på Harald, modsiges ganske vist af sagaen, og deri stemmer den overens med Ælnod. Men, som jeg alt tidligere har bemærket (anf. st., s. 274), kunde man nok være tilbøjelig til at antage, at her dog er et punkt, hvor den ellers så forsigtige Ælnod har taget imod en overlevering, der allerede var præget af helgentendensen. Ifølge det samtidige skjaldevers var det tilmed ikke mindre end 11 af Haralds brødre, der fejdede imod ham. Også dette store tal tilskynder til at søge Knud dér. Alt peger således bort fra sagaens ord om hans jarledömmen over de sydlige øer.

e) Knuds kongegerning og årsagerne til rejsningen
imod ham.

Hvad Knud egenlig tilsigtede i sin styrelse, deraf giver Ælnod i det hele et ret klart billede; man ser den kraftige konge som forkæmper for kirkelige ideer og for en stærk kongemagt, der var i stand til at gribe ind i alle forhold. At Ælnod derimod skulde have udtömt

¹⁾ Efter prof. Jónssons mening (s. 9) skulde dette vers muligvis oprindelig være dansk. Man måtte ønske, at denne interessante, men måske nok lidt overraskende formodning var bleven begrundet.

emnet, vil vist ingen sige; andensteds fra kan vi hente enkelte træk, der udfylder den viden, som den engelske klerk giver os; men Ælnod er og bliver grundlaget for forskningen af Knuds historie.

Jeg må på dette punkt vende mig imod dr. L. Holberg. Denne forf. siger (anf. st.): „Når det ovenfor er antaget, at kong Knud har gjort forsøg på at indføre årstienden af korn, og når dette er støttet på en henvisning til Saxos fortælling herom, så er det ikke overset, at der i de senere år er fremkommen en ny teori om oprøret mod kong Knud, der udelukkende holder sig til Ælnods fremstilling, og som derfor nægter enhver forbindelse mellem Englandstoget og opstanden mod kongen, som hverken vil anerkende noget ledingsbrud eller bøder herfor, og som formodentlig heller ikke vil vide noget af kongens forsøg på at indføre tienden, hvorom Ælnod heller ikke taler“.

Först vil jeg nedlægge indsigelse imod, at der tales om nogen „teori“. Dr. Holberg synes ikke at have forståelsen af, at det simpelthen drejer sig om en kritisk vurdering af kilderne i almindelighed og dernæst i denne kritiks lys en undersøgelse af deres enkelte led¹⁾. En sådan undersøgelse står enhver historiker åben, og det er hans pligt at foretage den, hvis han vil skrive om den tids begivenheder²⁾.

¹⁾ I hvor høj grad dr. Holberg kan lade sig rive hen af tanken om historikernes ny opfindelse, ses af hans umotiverede udfald mod prof. Erslev. Dette har Erslev allerede tilbagevist i dette tidsskrift, 7. række II, 248, noten.

²⁾ Når dr. H. tager H. Olrik för 1892 i forsvar overfor H. Olrik efter 1892, har jeg kun det at svare, at det er den mere indgående system med kilderne, der har tvunget mig til at skifte mening.

End mere påfaldende er det dog, når dr. Holberg dristig formoder, at den „ny teoris“ mænd ikke vil vide noget af Knuds forsøg på at indføre tiende. For det første har A. D. Jörgensen — der må siges at have den mig tillagte ære at være den ny teoris „ophavsmand“ — allerede stærkt betonet Knuds forsøg på at gennemføre tiendeydelsen¹⁾. Og dernæst har jeg i den afhandling, som har fremkaldt dr. Holbergs udtalelser, søgt at påvise, hvorledes Ælnod, skönt han ikke skriver derom, har kendt dette vigtige punkt i Knuds historie, og jeg har søgt at tyde hans mærkelige tavshed i denne sag²⁾. Også fremdeles tvivler jeg ikke om, at Knud den hellige virkelig har søgt at indføre tienden; men det er rigtignok ikke væsenligst fordi det findes hos Sakse, men fordi allerede det ældste helgenskrift, „Passio“, beretter det.

Lad os dernæst i anledning af dr. Holbergs hele synsmåde kaste et blik på kildernes beretning i den foreliggende sag!

Som bekendt har den senere danske overlevering sat Knuds sørgelige skæbne i forbindelse med de danskes brud på ledingen: Knud idømmer dem bøder for deres store forbrydelse, og da han indkræver dem, rejser de sig imod ham og slår ham ihjel. Knud den hellige er herved bleven fuldstændig martyr. Først lider han den stærkeste uret, og siden bliver han ovenikøbet dræbt. Men det historiske billede af kongen er samtidig bleven udvisket ikke så lidt. Nu, det ikke er til at undre sig over. For den, der var kommen på lang afstand fra,

¹⁾ Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 773 ff.

²⁾ Anf. afh., s. 284. Jeg fastholder den fortolkning, jeg har givet på dette sted, overfor dr. Holberg, der forklarer Ælnods tavshed ud fra den uvilje, tiendesagen havde vakt i landet (s. 172).

hvad der var sket, måtte denne sammenhæng frembyde sig som rimelig, ja endog selvfølgelig. Man pragmatiserede uvilkårlig og satte hovedbegivenheden i 1085 (ledingsflådens opløsning) i umiddelbar forbindelse med hovedbegivenheden i 1086 (drabet i Albanskirken).

Knytlingasaga giver ganske vist som helhed et noget mindre legendeagtigt billede af Knud. Fortællingen om hans optræden mod de genstridige Skåninger og Hallandsfarer og mod Blod-Egil og episoden med den smukke præstekone viser os i alt fald — rent bortset fra, om disse træk er historiske eller ikke — en hensynsløst myndig og streng mand med lidenskabelig attrå, og dette svarer godt til Ælnods korte og fyndige karakteristik af Knud. Men med hensyn til årsagsforholdene ved Knuds fald har sagaen i grundtrækkene samme beretning som Sven Aggesön og Sakse og følger altså væsenligst den senere danske overlevering.

I modsætning hertil har Ælnod fortællingen om, hvorledes Knud selv bliver nødt til at give hæren hjemlov, så at der altså ikke bliver tale om noget brud af ledingspligten, og da således hans store erobringsplaner er glippede, søger han så meget stærkere i de indenrigske forhold at give sin vilje eftertryk og gøre et myndigt herredømme gældende; hans fogeder går endog så vidt, at de på det groveste foruretter folket, og oprøret bryder da ud i lys lue¹⁾.

¹⁾ Dr. Holberg mener ganske vist, at „Ælnods fremstilling af, hvorledes kongen i 1086 drog rundt i landet for at røgte „de kongelige sager“, i virkeligheden, når den nærmere undersøges, lader skimte ekstraordinære krav“. Ja, — hvis kunsten er med vold og magt at putte den senere overlevering ind i Ælnods ord. Og så mangler endda forudsætningen, ledingsbruddet, som dog

Denne skildring, der viser, at forholdene har været mere sammensatte, end eftertiden anede, er både af A. D. Jörgensen og mig hævdet som den rette i sammenligning med de senere skrifers, og efter dette har, så vidt jeg véd, ikke nogen historiker udtalt nogen afvigende mening, indtil nu både professor Finnur Jónsson og dr. L. Holberg røber et andet syn på sagerne.

Prof. Jónsson siger (s. 36): „Det er sikkert kun en besmykning, når Ælnod lader Knud give hæren „lov“ til at opløse sig“. At en sådan dom fremsættes uden nærmere begrundelse, må vistnok vække forbauselse. Thi skal der være tale om „nye teorier“ i granskningen af Knud den helliges historie, så turde det være denne påstand.

Måske dog prof. Jónsson har ment her at kunne henholde sig til dr. Holberg, hos hvem man kan søge en slags udfyldning af det tomme rum i udviklingen om Knytlingasagas kilder. Det hedder nemlig (Kirke og len s. 171): „Man har vistnok ikke tilstrækkelig taget hensyn til de vanskelige forhold, hvorunder Ælnod skrev. Han dedicerede sit værk til kong Niels og kunde derfor kun med varsomhed omtale hans broder Olavs optræden; han skrev på en tid, da der herskede en meget stærk opposition i folket mod den nye helgen, der af mang-

vist ingen vil „skimte“ hos Ælnod. Hvorledes dr. Holberg forøvrigt selv med den bedste vilje er i stand til at „skimte“ de „ekstraordinære krav“, er mig ubegribeligt, da Ælnod udtrykkelig siger, at Knud på sædvanlig vis (ex more) fuldførte de kongelige hverv (S. r. D. III, 355). I virkeligheden ligger der altså bevisligt i Ælnods ord ikke forestillingen om noget overordenligt eller usædvanligt. Kongen drog jo ofte om i landets forskellige egne for at varetage kronens interesser og værne om tugt og orden.

foldige stempledes som en tyran, der lå på sine gerninger“.

Her er ganske vist anslået en tanke, som fortjener prøvelse. At Nils i sin tid havde haft sympati for Olav, er vel sandsynligt nok. Den senere danske overlevering vidste i alt fald at fortælle om, hvorledes han var gået som gissel til Flandern, for at Olav kunde blive udløst og bestige tronen efter Knuds død¹⁾. Men meget var ændret siden den tid. Det var som en gudsdom, da Olavs kongeår blev en ulykkelig tid for Danmark, medens lykken tilsmilede Erik Ejegod, fortsætteren af Knuds kongegerning, og allerede da kunde Knud blive skrinlagt som national helgen. Hverken da eller senere kunde Nils stride imod. Hans store gaver til St. Knuds kirke i Odense²⁾ vidnede om, at han fuldstændig var med til forherligelsen af Knuds minde, og det til trods for, at der ved Knuds helgenære faldt en mørk skygge over Olavs skikkelse. Skulde så ikke en fremmed klerk i Odense kunne fortælle kongen den historiske sandhed uden at ty til „besmykning“? Ja, var det ikke snarere farligt for ham, om han vilde berøve Knud noget af det martyrium, som tilkom ham? Og dernæst hensynet til folket! Skrev da Ælmod sit lærde latinske skrift for den store mængde? Nej, han skrev for kong Nils — og så for den danske præstestand, der dog sikkert måtte have samme syn på kongehelgenen som han, ja snarere vilde gå videre i forherligelsen af Knuds minde, hvad „Passio“ tydelig nok bærer vidne om.

¹⁾ Saxo ed. Müller, s. 595.

²⁾ Dipl. A. M. I, 243. S. r. D. I, 271. Jfr. Erslev, Repertorium I, Udat. 3—5.

Og lad os i denne sammenhæng dvæle et øjeblik netop ved „Passio“. Dette skrift er skrevet, den gang Erik Ejegod, der havde været Knuds tro tilhænger, med held førte an i reaktionen mod Olavs politik og virkede i samme retning som Knud, og dog kender „Passio“ ikke noget til hærens svig overfor Knud. Medens skriftet ellers, ofte kunstlet nok, søger så mange martyrier for Knud som vel muligt, så skulde det have undladt at fortælle noget om dette afgørende martyrium! „Passio“s tavshed i denne sag er talende, og det synes, som om prof. Jónsson (jfr. ovenfor om Knuds landflygtighed) og dr. Holberg ikke har skænket denne kilde tilstrækkelig opmærksomhed, ligesom de næppe har sét, hvilken rolle dette skrift har spillet for de nyere undersøgelser om Knuds historie.

Meget misvisende er det, når dr. Holberg søger støtte for den senere danske overlevering hos William af Malmesbury, Ælnods samtidige. Den uindviede må tro, at der her er en værdifuld historisk beretning, som virkelig kunde tjene til at afkræfte Ælnods fremstilling. Men sér man på William af Malmesburys opfattelse af de historiske begivenheder i Danmark 1085—86, får man rigtig nok en anden opfattelse: I henved to år(!) hindres Knud i sit Englandstog af modvind; han tager da dette som et vink fra Gud og opgiver toget; men der er nogle, som dernæst får ham til at tro, at modvinden skyldtes kær-lingers trolddomskunster, og da pålægger han de stormænd, hvis hustruer udpegedes som de skyldige, ublu bøder og sender Olav, der beskyldes for at være ophavsmand til det hele, i lænker til Flandern; „barbarerne“ vil imidlertid ikke tåle dette indgreb i friheden, og i en kirke, hvor Knud har klynget sig til alteret og lover

folket bod, slår de ham ihjel¹⁾). Som man vil se, kunde William af Malmesburys beretning bedre bruges til at vise, hvorledes fjernheden i sted kan blive endnu mere skæbnesvanger for den historiske opfattelse end fjernheden i tid. Allerede tidligere har jeg vist, hvorledes en anden af Ælnods samtidige, Orderik Vital, endogså kunde gå så vidt i forvanskning, at han lader Olav snigmyrde Knud for at hindre Englandstoget²⁾, og når jeg da ikke anførte William af Malmesburys beretning, var det kun, fordi den dog ikke havde misforståelsen i dens mest ondartede form. Men i sig selv er den vrang nok.

Der er da ikke fremkommet noget, der tilskynder til den urimelige antagelse, at meget senere skrifter eller fortællinger fra fjerne egne giver meget bedre oplysning om begivenhedernes gang i Knuds sidste og mest bevægede år end de samtidige eller næsten samtidige danske kilder. Det allerede af A. D. Jörgensen vundne historiske resultat, at der ikke er skét noget ledingsbrud af hele hæren, og at vi ikke i en sådan begivenhed har den første årsag til Knuds fald, må man derfor lade stå.

d) Knuds avindsmænd.

Medens „Passio“ blot siger, at „næsten alle sammen svor sig mod Herren og hans salvede“, og medens Ælnod også i større almindelighed taler om de ædelbårne og almuen, der rejste sig mod Knud, og blot særlig nævner Fynboen Piper, der forrådte sin konge, har Knuds-sagaen en række af navne på Knuds fjender.

¹⁾ Guillelmus Malmesburiensis, Gesta regum Anglorum III, 261 (ed. Stubbs, vol. II, Lond. 1889, s. 319 f.).

²⁾ Anf. afh. s. 281.

Först *Þórðr skori* og *Tólar verpill*, kongens egne „sysselmænd“. Andre kilder kender dem ikke, og vi har derfor ikke noget stof til sammenligning. Professor Finnur Jónsson gör opmærksom på, at navnet *Tólar* — ligesom navnet på den tro kongsmænd *Tóli* — er unorsk og uislandsk (s. 37 f.), og dette viser, at sagaen bygger på en dansk overlevering. Inidlertid var dette ikke andet end hvad man kunde vente. Når sagaen således blandt kongens ypperste mænd og medkæmpere i Odense nævner fostbrødrene *Pálmar* og *Blakkmar*, er det sikkert *Palne* og *Blakke*, der på mindepladen i Knuds grav nævnedes som faldne sammen med ham, og her har sagaen et fortrin fremfor *Sakse*, der urigtig overfører den tro kongsmænd *Blakkes* navn på den forræderske høvding.

Endvidere nævner sagaen *Asbjörn Ødanejarl* og *Eyvind Bifra* som Knuds lumskeste modstandere; de modarbejder ham allerede ved kongevalget efter *Sven Estridsöns* død, og det er ved deres rænkespil, at *Harald* bliver foretrukket for *Knud*; tilsidst volder de som oprørernes førere og *Asbjörn* særlig ved sit forræderi i Odense kongens død. Disse to sagafigurer vil vi se lidt nærmere på.

Alle er enige om, at man på grund af den lydlike lighed må lade *Ælnods Piper* og sagaens *Eyvind Bifra* være en og samme person. Jeg har udtalt den formodning, at sagaens *Bifra* er en forvanskning af *Piper*, og at der i formen kunde være noget symbolsk. Professor Jónsson mener det modsatte: *Piper* skulde være en hadefuldt forvrængning af det „olddanske“ *Bifra*, „der muligvis har været udtalt med bilabialt f“. Jeg skal herimod vise hen til, hvad jeg allerede før har gjort gældende, nemlig a) at navnet *Eyvind* vistnok ellers aldrig fore-

kommer på dansk grund, og b) at navnet Piper derimod kendes og ikke som forvrængning (medens man derimod intet kender til Bifra, det være sig nu bilabialt eller ikke). Hvorfor tilnavnet Bifra ikke skulde kunne have noget med Bifru-Kári¹⁾ at gøre, véd jeg ikke; men sagen er ikke meget væsenlig.

Dernæst sagaens Asbjörn Ødanejarl. „Ham identificerer prof. Olrik uden videre og uden spor af hjemmel med Asbjörn, Knuds farbroder“, siger prof. Jónsson. Det lyder svært graverende. Dog er det en trøst, at alle danske historikere har gjort ligeså, fra Langebek og Suhm til professor Joh. Steenstrup²⁾. Og forholdet turde da i virkeligheden være dette, at professor Jónsson „uden videre“ opstiller to Asbjørner ved siden af hinanden. Med hvad „hjemmel“ da Jónsson her stiller sig imod hele den danske historiegranskning — om end de stærke ord kun er adresserede til mig — kunde nok synes gådefuldt. Jeg skal dog søge at løse gåden.

Prof. Jónsson må have opstillet problemet således for sig: Hvad sagaen fortæller om sin Asbjörn Ødanejarl falder ikke på noget punkt sammen med, hvad kilderne fortæller om Sven Estridsöns broder Esbjörn. Hvis der da er noget til hinder for at gøre dem til én person — og det vil der være, eftersom H. Olrik har hævdet, at Esbjörn, Svens broder, ikke kan have været sin brodersøn Harald Héns svigerfader³⁾, hvilket sagaen beretter om Asbjörn Ødanejarl —, så gör vi dem til to personer.

¹⁾ Jeg beklager, at jeg (s. 256) urigtig har skrevet Bifra-Kári og takker prof. Jónsson for rettelsen.

²⁾ S. r. D. III 282, (tavlen), 354 r. Suhm, Historie af Danmark IV, 571, 573, 688, 710. Dansk biograf. leksikon I, 354.

³⁾ Konge og præstestand I, 209 f. Hist. Tidsskr., anf. st., s. 259.

Men her er der fulgt et granskningsprincip, der allerede på Langebeks og Suhms tid så nogenlunde var et overvundet stadium. Ifølge prof. Jónsson skulde sagaen ganske vist antyde, at dens Asbjörn havde en fra Knuds farbroder Esbjörn „vidt forskellig herkomst“, og dermed „bortfalder ethvert angreb på sagaen, hvad dette punkt angår“. Nej, så glat går det ikke. Hvad er nemlig det for „antydninger“, sagaen fremkommer med? Dog vel ikke det, at den lader sin Asbjörn oprindelig høre hjemme i Vendsyssel? Thi vi véd jo ikke noget om, hvor Svens broder Esbjörn var født. Det er i det hele en altfor povet påstand, at sagaen skelner mellem de to Asbjörn'er, når den overhovedet kun nævner den ene.

Og lad os så se, hvad sagaen beretter om sin Asbjörn i forholdet til Knud den hellige! Hvad den fortæller om hans forræderi, er en forveksling med Pipers forræderi, hvilket professor Finnur Jónsson udtrykkelig indrømmer; og hvad den fortæller om hans mærkelige død til straf for hans niddingsfærd, er — som jeg tidligere har víst det — kun gengivelse af det gamle tyske sagn om biskop Hatto, hvilket prof. Jónsson antagelig tiltræder, idet han regner fortællingen til „munkeopdigtelser“ (s. 39). Men er dette tilfældet, står det yderst slet til med den historiske person, sagaen her fører frem. Af kritikkens skærsild er foreløbig i det højeste selve navnet reddet. Men også dette går til grunde. Thi hverken „Passio“ eller Ælnod kender denne Asbjörn, der skulde være Ødanernes jarl og dermed næst kongen måtte være rigets mægtigste mand. Den nærmeste eftertid skulde ikke have vidst, at en stor jarl havde været rejsningens egentlige leder! Det turde dog være utænkeligt. Den senere danske overlevering hos Sakse véd heller ikke noget

herom, og denne efterretning i Knudssagaen er da sikkert ikke hentet i Danmark. Engelske kilders efterretning om at Esbjörn, Svens broder, dengang han sammen med Knud var på Englandstog, lod sig bestikke af Vilhelm Erobrer og til straf blev landsforvist, kan måske have været det skrøbelige grundlag for sagaens Asbjörn-skikkelse¹⁾. I hvert tilfælde er denne figur aldeles uhistorisk og optræder „uden spor af hjemmel“. Og her lider sagaens autoritet da et slemt skår.

e) Oprørets første udvikling og sagaens topografiske kundskab.

Som bekendt lader sagaen Knud være på kongsgården *at Savarenda* 3: Sjørind i Thy, da rejsningen blandt Vendelboerne begynder, og ved efterretningen derom flygter han til Fyn uden at have stået ansigt til ansigt med oprørerne. Ælnod lader derimod Knud opholde sig forskellige steder i Vendsyssel, og ved Börglum foregår rejsningen lige for hans øjne; han flygter da syd på, medens oprørerne sætter efter ham og hærjer kongsgården Agersborg ved Limfjorden. Jeg har i min tidligere afhandling afvist forsøgene på at sammensmelte disse to beretninger, der i sig selv går ud på helt forskellige ting; men prof. Finnur Jónsson har nu igen gjort forsøg på i det mindste at muliggøre en forening af dem.

Her vil der nu først være grund til i almindelighed at underkaste sagaens kendskab til danske stedsforhold, beliggenheden og navnene, en prøvelse. Dette har jeg da også søgt i min tidligere afhandling (s. 253 f.).

¹⁾ Jfr. min tidligere afhandling, s. 259 f.

Hvad stedernes beliggenhed angår, har jeg gjort opmærksom på sagaens mange urigtige betegnelser af verdenshjørnerne, hvorved Knud endog kommer til at flygte fra Sjørind i Thy nord på til Fyn; men tillige har jeg hævdet, at man ikke kunde gå i rette med sagaen for sådanne retningsangivelser, der viser en regelmæssig forskydning (S. = V.; V. = N.; N. = Ø.; Ø. = S.) og samtidig viser landsdelene betragtede som helheder overfor hverandre; anderledes selvfølgelig med de retningsangivelser, der ikke passer ind i dette system, og særlig en så forvirret opfattelse som den, at Vendsyssel ligger vest for Sjørind i Thy (kap. 47), noget der har særlig interesse i nærværende sammenhæng. Jeg mente dermed at have ladet sagaen vederfares retfærdighed. Men dette synes ikke at være prof. Jónssons mening. Det hedder nemlig (s. 35): „Det er simpelthen uretfærdighed eller mangel på indsigt, når man ikke tager hensyn til de gamles udtryksmåde. Når således Limfjorden siges at gå „fra nordvest til syd“, betyder syd øst [S. = Ø., 90° forskubning i den ene retning], ligesom man altid eller ofte sagde at drage „øst på til Danmark“ fra Viken i Norge og lign. [Ø. = S., 90° forskubning i modsat retning], eller når det hedder, at Øresund er „nord for“ Sælland [N. = Ø.]. Det er ligesom når Adam IV, 5 siger, at Fyn er „syd for“ Sælland [S. = V.]“. Det vil jo egentlig sige, at verdenshjørnerne efter de gamle kan betegne hvad som helst, 90° til den ene side eller 90° til den anden side, alt imellem hinanden. Det forekommer mig, at sagaen just ikke er tjent med dette forsvar. Hellere måtte man indrømme, at den ved siden af en del relativt rigtige stedsbetegnelser har andre ubetinget urigtige, og at den derfor ikke så ganske er fortrolig med Danmarks topografi.

Dernæst kommer spørgsmålet om forskellige stedsnavne, som sagaen nævner for Danmarks vedkommende, og som ikke kendes fra danske kilder. Lad os først tage *Hjarrandasýsla* (kap. 46). „Dette findes ikke i andre kilder, men derfor er der ingen grund til at antage, at det er urigtigt“ (F. Jónsson, s. 39). Jo, det er der sikkert. Det fremgår nemlig af sammenhængen, at det er Thy, der menes, og dette navn er urgammelt, kendes fra Valdemarstiden som navnet på syslet og kan ikke nogensinde have været fortrængt af en anden betegnelse; her må mindes om, at professor Joh. Steenstrup¹⁾ har vist, hvorledes en af naturen eller den historiske udvikling bestemte afgrænset landsdel blev led i sysselinddelingen og beholdt sit navn (Vendel, Thy, Salling, — Himmerland, Harthboer). Der er da heller ikke grund til at tro, at der nogensinde har været et *Plógssýsla* (kap. 103), hvilket sættes i forbindelse med *Plógr hinn svartí*, medens ellers intet dansk syssel har sammensætning med noget mandnavn. Her står vi ved Islænderens ejendommelige lyst til at finde danske steder opkaldte efter danske personer. Noget tilsvarende kunde lade sig gøre på Island på grund af den sene bebyggelse og på grund af måden, hvorpå bebyggelsen foregik. For Danmarks vedkommende måtte det derimod som regel være umuligt, allerede af den grund, at de fleste danske stedsnavne er af meget ældre oprindelse. Dette må på forhånd vække mistanke mod Islænderens forsøg i så henseende. Og mistanken må nødvendigvis blive stærkere, når netop disse efter sagaens personer opnævnte steder aldrig kan genfindes i det forholdsvis fuldstændige stof af stedsnavne fra Middelalderen,

¹⁾ Vidensk. Selskabs forhandlinger 1896, s. 381 ff.

som ellers står til vor rådighed. Derfor har vi også — til trods for prof. Jónssons påstand om det modsatte — al grund til at tvivle om tilværelsen af sagaens *Ásbjarnarbúðir* og *Eyvindarbúðir*, hvoraf det sidste ovenikøbet er sammensat med et navn, der ellers ikke forekommer i det gamle Danmark. Samme mistro må vel også komme til at gælde *Ragnarsstaðir* og *Ragnarssjór*, der skulde være opkaldte efter Blod-Egils fader Ragnar. Hvad disse sidstnævnte stedligheder angår, havde jeg tænkt mig, at sagaskriveren måske havde hørt om Ringkøbing og Ringkøbing fjord og ikke nøje huskede navnet, så der foresvævede ham noget, der mindede om navnet Ragnar. At professor Jónsson søger en mere tilfredsstillende forklaring, er kun godt. Men når han (s. 39) sætter Ragnarssjór i forbindelse med Ravnsø i Nykirke sogn, Skads herred, da er dertil at sige, at den danske form for mandnavnet er Regner, og deraf kan ikke opstå navnet Ravnsø. Som man ser, står det altså svagt med Knuds-sagaens autoritet på disse punkter, og dette ophæves selvfølgelig ikke i mindste måde derved, at Knytlingasagas forfatter (kap. 32) senere hos danske mænd hentede i det væsentlige rigtige oplysninger om landets stiftsinddeling — at Hjörriug var bispesæde i det nordligste af de jyske stifter, kan ikke være rigtigt, når hensés til sagaens affattelsestid, og har overhovedet næppe nogensinde haft gyldighed — og muligvis rigtige oplysninger om kirketallet i de enkelte stifter¹⁾. Sagaens ubekræftede

¹⁾ Prof. Jónsson er (s. 37 note 2) meget vred over, at jeg (s. 238) har talt om „sagaens letfærdige omgang med danske stedsnavne“, og hævder, at den islandske fortæller har været eller villet være ligeså sandhedskærlig som Ælnod. Hertil kan jeg svare, at jeg aldrig har villet beskyldt fortælleren for

efterretning om Sjørind som skueplads for de vigtige be-
givenheder kan derfor på forhånd ikke vække tillid, især
hvis den ikke kan passes ind i den skildring, Ælnod
giver.

Efter denne lille forundersøgelse vender vi tilbage til
spørgsmålet om Knuds opholdssteder, den gang Vendel-
boernes rejsning begynder. Her vil professor Jónsson
ganske vist ikke påstå, at rigtigheden at Knudssagaens
fremstilling kan bevises; men han vil hævde, at Ælnods
ord kan og må fortolkes således, at de ikke modsiger
sagaen, men kan forenes med dens fremstilling. Vi holder
os derfor nu alene til Ælnods ord. (Jeg tillader mig at
anføre Ælnods fremstilling i den oversættelse, jeg har
givet i „Danske helgeners levned“ s. 64, eftersom pro-
fessor Jónsson ikke har haft noget at indvende imod
oversættelsen, men kun mod fortolkningen.)

Ælnod siger: „Efter at kongen i de sydlige dele af
landet hinsides den strøm, som kaldes Limne, på sæd-
vanlig vis havde fuldført de kongelige hverv, drog han
til det kystland, som på dansk mål hedder Vendle, hvil-
ket betyder „foranderlig“, og dér besluttede han at tage
bolig i den kongsgård, som . . . kaldes Börglum, for at
dvæle dér nogen tid med den kongelige hird“.

Jeg har (Hist. Tidsskr., anf. st., s. 239 ff. og noterne
til „Danske helgeners levned“) fortolket disse ord således:
Knud kommer først til de sydlige egne af landet nord
for Limfjorden, hvilket i den givne sammenhæng
må være Kjær og (det nuværende) Dronninglund herreder;
derfra drager han imod Vendsyssels nordvestlige kyst, til

bevidst forvrængning og digtning; men fortællingens karakter
viser, at de overleveringer, hvorpå der bygges, har været løse,
formodenlig meget løsere, end forfatteren anede.

Börglum (hver opröret udbryder). Prof. Jónsson har imidlertid en anden opfattelse.

Först indvendes der, at betegnelsen „de sydlige dele af landet hinsides den ström, som kaldes Limme,“ vilde være „höjst mærkelig“, om den skulde gælde de af mig påpegede egne. Jeg beklager, at jeg ikke kan dröfte dette spørgsmål med den ærede forf., fordi jeg slet ikke forstår ham. När egne, som jeg har peget hen på, hörer til det sydligste Vendsyssel, medens Börglum, hvor Knud dernæst drager hen, ligger i det nordlige Vendsyssel, er det mig umuligt at finde noget mærkeligt i den omtalte betegnelse.

Prof. Jónsson fortsætter således: „og der er ingen tvingende grund til at forstå „ultra“ som „nord for“; „hinsides“ kan, ikke mindst hos en ikke-dansk forfatter som Ælnod, og ikke mindst i en sammenhæng som den her pågældende¹⁾, lige så godt betyde „syd for“ som „nord for“. Det forekommer mig ganske utvivlsomt, at det er egne, landet syd for Limfjorden, som Ælnod mener“.

Går man ind på denne opfattelse, bliver følgen deraf ganske mærkelig. Sæt, at Ælnod virkelig med „hinsides Limfjorden“ mente landet syd for Limfjorden, altså hovedmassen af Jylland, så blev jo de sydlige dele af landet syd for Limfjorden Sønderjylland eller det sydligste Nørrejylland. Men hvem kunde finde på en sådan betegnelse for Sydjylland? Jeg kunde tænke mig, at prof. Jónsson her vilde sige, at „sydlig“ ligesom i Knytlingasaga skal forstås som „vestlig“. Så bliver betegnelsen ganske vist ikke meningsløs. Men forudsætningen, at

¹⁾ Fremhævet af mig.

Ælnod har den samme forskubning af verdenshjørnerne som sagaen, holder ikke stik; hvor han angiver retninger, er de rigtige nok.

Dernæst træder en anden og vægtigere grund i vejen for professor Jónssons fortolkning. Hvad betød nemlig „hinsides Limfjorden“ for Ælnod? Her kan det ikke hjælpe, at prof. J. minder om den sandhed, at „hinsides“ en strøm, som går i V.—Ø., i og for sig både kan betyde „nord for“ og „syd for“. Det, som det kommer an på, er dog, hvor forfatteren står. Når jeg i København eller Ælnod i Odense uden nærmere forklaring siger „hinsides Limfjorden“, så kan vi dermed kun mene „nord for Limfjorden“. Det er lige så indlysende, som når Romerne med „Gallien hinsides Alperne“ forstod det nuværende Frankrig. Og at Ælnod ikke var dansk-født, har intet at sige i denne sammenhæng, da han havde været i Danmark i 24 år og overalt i sit skrift viser god kendskab til danske steder.

Efter dette er der mindre grund til at opholde sig ved den støtte, prof. Jónsson mener at finde i den ellers brugte betydning af Vendle som hele landet, ikke kysten alene. Dette er rigtigt nok. Men Ælnod bruger Vendle som betegnelse for kysten. Det antydes ved ordet „regio maritima“, men det fremgår klart af hans latinske tydning af navnet: *convertibilis*. Her kan nemlig kun være hentydet til kysten, kystlinjen, som vender sig; hele landet kan selvfølgelig ikke siges at vende sig.

For på forhånd at befæste sin stilling har den ærede forf. spurgt professorerne Gertz og Fridericia, om de ikke kunde bifalde hans opfattelse af stedet hos Ælnod, og de har været i stand til at bemyndige ham til at kundgøre dette. Jeg kan kun sige, at det forbavser mig.

Mest forbavsende er dog den unaturlige bastard, som fremkommer af kombinationen af sagaen og Ælnods ord i prof. Jónssons fortolkning. Da jeg i sin tid vendte mig mod A. D. Jörgensens forslag til sammensmeltning, stod jeg dog kun overfor den usandsynlighed, at Knud skulde være flygtet fra Vendsyssel til Thy, hvor han udsatte sig for at blive afskåret fra videre flugt og fangen som i en sæk. Men idet prof. Jónsson med tilfredshed noterer, at der efter hans fortolkning af Ælnod „intet er i vejen for, at det er over Sævarende¹⁾, at Knud er kommen til Börglum“, får han lavet en langt værre sammenhæng: Knud er i Sjørind, da han får efterretning om, at Vendelboerne rykker frem imod ham, og så flygter han skyndsomst — til Vendelboernes land! For at opnå dette lidet misundelsesværdige resultat har sagaens nidkære forsvarer ovenikøbet prisgivet det halve af sagaens beretning (flugten fra Sjørind til Fyn), som taget i og for sig dog i alt fald gav en fornuftig mening.

Det anførte må være tilstrækkeligt. Jeg skal derfor ikke dvæle ved sagaens skildring af det blodige optrin i Albanskirken, skönt der nok kunde være anledning dertil. Kun så meget skal jeg i forbigående bemærke, at når jeg tidligere har udtalt, at det store tindingebrud på Knuds hovedskal ligeså godt kan hidrøre fra en kølle som fra den i sagaen omtalte sten, var det ikke for at benægte muligheden af sagaens fortælling, men for at hævde, at der blev tilkendt sagaens „stenhug“ en urimelig vægt, idet der ud fra dette ubetydelige træk tillagdes

¹⁾ Udhævet af prof. Jónsson.

sagaen en troværdighed, som lidet svarede til dens hele karakter.

For at afværge mulig misforståelse vil jeg minde om, at her ikke er tale om Knytlingasagaen i dens helhed. De partier af den, der skildrer Erik Ejegods historie på grundlag af Markus Skeggesöns drabe, hører til de bedste middelalderlige skildringer af dansk historie, og sagaens fremstilling af Valdemarstidens kampe har også sin store værdi; og at „Knudssagaen“ som litterært mindesmærke har stor interesse, skal heller ingenlunde nægtes. Men i denne sammenhæng er spørgsmålet ikke om sagaens stil og anskuelighed, men om dens evne til at tilfredsstille vor historiske viden. Spørgsmålet er med andre ord dette: Kan man give Knudssagaen, der er forfattet efter år 1200 og af en mand, der ikke hørte hjemme i Danmark og ikke i skildringen af Knuds kongegerning og død kunde bygge på samtidige skjaldevers¹⁾, autoritet jævnsides og på vigtige punkter endog fremfor de ældste danske skrifter om Knud, der næsten var samtidige? Er det muligt, at en så meget fjernere tid og en i sted så meget fjernere mand alene i kraft af overlevering havde bedre betingelser for at vide, hvad der var sket i Danmark for over 100 år siden, end de i Danmark bosatte mænd, der havde den friskeste og mest levende overlevering at øse af? For den, der er nogenlunde indlevet i den kritiske historiegranskningens grundsætninger, kan svaret ikke være tvivlsomt. Man vil da forstå, at det kun er med selvovertvindelse, at jeg har måttet vende mig mod to forskere, hvem historiegranskningen ikke har lidt at takke for, og

¹⁾ F. Jónsson, *anf. afh.* s. 9, 40; *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie II*, 783.

det er med uvilje, at jeg har grebet pennen, skönt jeg straks måtte sige mig selv, at her ikke var mulighed for at føre historiegranskningen videre, og at der blot forelå den opgave at værgе om et allerede vundet resultat. I dette lille mellemværende mellem de to ærede forfattere og mig ligger der imidlertid så meget af vigtige spørgsmål om forskningsmåde, at jeg har anset det for min pligt ikke at tie stille.
